

הצטיינות בהוראה בקורסים גדולים

פרופ' דפנה ברק ארז

הפקולטה למשפטים

פרופ' דפנה ברק ארז מרצה בפקולטה למשפטים משנת 1992. היא מלמדת בקורסי מבוא גדולים לתואר ראשון וקורסים נוספים. דפנה מלמדת בעיקר משפט מנהלי ומשפט חוקתי, ולעתים גם קורסים בתחומים נוספים - גברים ונשים במשפט, מסמכים סחירים ואמצעי תשלום היני חוזים. היא נבחרה פעמיים כמצטיינת רקטור בהוראה של הפקולטה למשפטים - בשנים תשס"א ותשס"ו. פרופ' דפנה ברק-ארז נחשבת למשפטנית הבכירה בישראל בתחום המשפט הציבורי וזוכה להערכתם של בכירי המשפט הישראלי והבינלאומי.

הטבלה הבאה מציגה כדוגמה את דירוגי דפנה על ידי הסטודנטים בקורס משפט חוקתי, בסקר ההוראה בשנת תשס"ט.

סולם הדירוג: 1 (נמוך ביותר) - 7 (גבוה ביותר)

שם הפריט	ממוצע הדירוג
מס' נרשמים	141
מס' משיבים	107 (76%)
הערכה כללית של הקורס	6.47
הערכה כללית של המרצה	6.81
השיעורים היו מאורגנים	6.43
השיעורים היו בהירים	6.67
השיעורים היו מעניינים	6.75
השיעורים עוררו אתגר אינטלקטואלי	6.53
תגובות המרצה לשאלות והערות היו חיוביות	6.74
יחס המרצה לתלמידים היה חיובי	6.78
זמינות המרצה מחוץ לשיעורים	6.42
חומר הקריאה תרם ללמידה בקורס	6.26
עבודות הבית תרמו ללמידה בקורס	6.18
התרגיל/מעבדה תרמו ללמידה בקורס	5.68
רמת התיאום בין התרגיל/מעבדה להרצאות	5.28
אתר הקורס תרם ללמידה בקורס	6.47

אלו הם דירוגים גבוהים מאוד מאוד. הערכה כללית של מרצה על ידי 107 תלמידים שהממוצע שלה הוא 6.81 מראה שכמעט כולם דירגו אותה כ 7 – מה שמראה על שביעות רצון גבוהה מאוד מהוראתה!!! להלן דוגמאות אחדות מתוך מספר רב מאוד של משובים נלהבים של סטודנטים:

- דפנה ברק מרצה מושלמת וכריזמטית, אישיות קורנת, חדה, סובלנית ומדוייקת
- שטף ההרצאה, בקיאות, תשוקה לנושאים, הבנה מעמיקה, יחס חיובי, חיוכים, מושלם!!!
- המרצה מדהימה ויצרה עבורי חווית למידה שציפיתי לה כל השבוע
- המרצה הטובה ביותר שלמדתי איתה עד כה: חריפה, בהירה, מעניינת, סוחפת, עונה בכבוד על כל שאלה ומעבירה את החומר בצורה מרתקת ויסודית, תענוג!
- כל שאלה שנשאלה בשיעור זכתה לתשובה מקיפה, וכך גם פניות מחוץ לשיעורים
- מרצה מצוינת לעילא ולעילא. מעבירה את השיעורים באופן מרתק ותמיד מוכנה וזמינה לענות לשאלות. כן ירבו.

שאלתי את דפנה מה מאפיין את דרך ההוראה שלה

אני משתדלת להבנות את השיעור ולהסביר את הדברים באופן שעוזר לי להבין אותם. לפני השיעור אני משתדלת להסביר לעצמי איך נכון להבין את התהליכים. תחומי המשפט שבהם אני עוסקת מושפעים מתהליכים מורכבים ואקלקטיים בחברה ובפוליטיקה, ולכן אם לא אצליח להסביר אותם לעצמי, לא אצליח להסביר לתלמידים. אני שואפת להציג את הדברים בהתייחס לקווי המתאר הבסיסיים שלהם, ורק אחר כך להתעכב בכל תחנה ולפתח את הניואנסים. הכיוון הכללי חייב להיות ברור. גם בהוראה וגם בכתיבה צריך להוביל את התלמיד/הקורא יד ביד לאורך הדרך. מעת לעת אני משתדלת לעצור ולומר מה כבר עברנו ומהי התחנה הבאה. כך אפשר לשלב בין האיכות שבפשוטות לבין המורכבות של החומר, מורכבות שחייבת להישמר.

ואכן, על פי משובי הסטודנטים, הדברים מיושמים בהצלחה מרובה:

- המרצה מסבירה את החומר מהחלקים היותר מובנים לכאלה שפחות, באופן שמקל על ההבנה. הרחיבה בפרשות, הציגה את הקונפליקטים בצורה מעוררת עניין
- השיעורים מסודרים, מאד לוגיים ומובנים
- שיעור ברור ומוכן, מעניין ומרתק, החומר מועבר בצורה עקבית, ידוע באיזה נושא מדובר וכיצד הוא מתקשר לכל הקורס באופן כללי
- פרופ' ברק ארז היא המרצה הטובה ביותר שנתקלתי בה באוניברסיטה. השיעורים מאורגנים וברורים מצד אחד, מצד שני אינה מוותרת על עומק ועל דיונים חשובים. כבוד ללמוד אצלה!
- השיעור בנוי בצורה מעולה, קוהורנטי ועקבי משיעור לשיעור. השיעור מעניין מאוד ומועדף עלי למרות שזהו הנושא שאני פחות מתחבר אליו.
- המרצה מעבירה את התכנים בצורה מרתקת ומדברת על העקרונות הכלליים והמנחים. כן ירבו מורות כאלה!
- המרצה מאורגנת, ברורה ובהירה והסדר המופתי תורם רבות להבנת הנלמד בכתה
- המרצה מצויינת! סבלנית, בהירה, מעניינת, מובנית, עונה לשאלות, זמינה. מי ייתן וירבו מרצים כאלה.
- מרצה מדהימה. ההסברים שלה יפים, ברורים, חדים, מעניינים ומרחיבי אופקים גם מעבר למשפט מנהלי
- החומר הוא מורכב ומסובך ודפנה מצליחה להעביר אותו ובהירות מושלמת ללא וויתור על עומק ודיון משמעותי
- המרצה מעניינת מאוד בהירה ומקצועית בצורה בלתי רגילה! ממש חוויה

כיצד את מתכוננת לשיעור?

אני קוראת לפני כל שיעור את כל החומרים שאלמד באותו שיעור. אני נוהגת להיכנס לכתה עם הסיכומים האישיים שלי שבהם אני מדגישה לפני השיעור את הרעיונות המרכזיים, למרות שאני אף פעם לא קוראת מהכתב. עם זאת, חשוב לי שהחומרים האלה יהיו איתי כאיזו שהיא מפת דרכים שמזכירה לי לפעמים את הדברים שאני רוצה להדגיש וגם כדי להיות מסוגלת לתת לתלמידים מראי מקום לקריאה נוספת אם הם מבקשים במהלך השיעור. אני מעדיפה שלא לתת אסמכתאות אלא בסוף השיעור למי שמבקש.

דפנה איננה שומרת ניירות משנה לשנה. אך על המחשב שלה ישנם סיכומי שיעורים, גם שיעורים מלפני 20 שנה, שאותם היא כל הזמן מחדשת ומעדכנת. לפני כל שיעור דפנה מדפיסה את הגרסה העדכנית.

- **מרצה מעולה, שולטת בחומר ברמה מעוררת הערצה. מעדכנת את הסילבוס לפי ההתרחשויות העדכניות וזה ניכר.**
- **השיעורים לוו בדוגמאות עדכניות ורלוונטיות**
- **המרצה מעניינת, ידענית בעלת שיעור קומה. מציגה סוגיות באופן מורכב ורב צדדי**
- **מרצה מעולה- המון ידע, נותנת תמיד תשובות מהרבה כיוונים**
- **ידענית ברמה הגבוהה ביותר**
- **ידע מרשים ומדהים ויכולת להפוך את הנושא למעניין ביותר**

דפנה סבורה שהסטודנטים רוצים וגם זכאים לקבל כלים, להבין את המבנים הבסיסיים של הנושאים הנלמדים. חשוב להם לקבל יחס מכבד ולא מתנשא והיא משתדלת לעמוד בדרישה זו. כמו כן, חשוב לה שהתלמידים יחוו בנוח להביע את דעותיהם גם אם הן שנויות במחלוקת. ואכן, מתוך משובי הסטודנטים עולה כי דפנה עומדת בדרישות אלה מעל ומעבר:

- **המרצה מעולה גם מבחינה אנושית: פתוחה, לא מתנשאת, מחוברת לחברה הישראלית**
- **המרצה נכונה לענות על שאלות גם מעבר לסוגיות ה"יבשות" המופיעות בסילבוס**
- **המרצה מכבדת את הסטודנטים, אכפתית וקשובה**
- **נותנת יחס לכל תלמיד, מתייחסת ברגישות ובעדינות לדעות ולהשגות של התלמידים.**
- **מחברת את הנושאים לאקטואליה תמיד**
- **פרופ' ברק ארז היא אישה מקסימה, טובת לב, מעניינת, מכבדת כל אחד ואחת מאיתנו.**
- **המרצה היחידה שאצלה כל התלמידים הרגישו חופשיים לשאול שאלות ולהביע עניין**
- **ענתה לכל שאלה בסבלנות ובתבונה.**
- **נותנת יחס אישי לסטודנטים, מתייחסת אליהם בגובה העיניים**
- **לדפנה רגישות וקשב גבוהים מאוד לתלמידים והענקה תחושה שכל שאלה חשובה ורצויה.**
- **הופכת כל נושא למסעיר, מדגישה היבטים חשובים של משמעות חברתית וציבורית. תענוג וכבוד ללמוד אצלה.**
- **פרופ' ברק ארז היא מרצה נפלאה. רהוטה, ידענית שאין שני לה, חכמה, מעמיקה ומובנת, אכפתית, נותנת יד חופשית לשאלות ועונה באריכות. מאוד הוגנת**

אני חושבת שהסטודנטים נהנים גם ממידה של חוש הומור. לפעמים זו דרך טובה להפיג מתח דווקא כשעוסקים בנושאים יותר קשים. אינני מתכוונת לבדיחות אלא ליכולת להכיר גם בצד האבסורדי או הקיצוני עד כדי גיחוך של המצבים שאנו נקלעים אליהם.

- **המרצה מעשירה את הידע ומוסיפה חוש הומור לדברים – כיף להיות בשיעורים.**
- **כיף לשמוע את דפנה. תשובות חכמות, רוויות בהומור במידה נכונה, עושות את הלמידה טובה יותר**
- **פרופ' דפנה ברק ארז חריפה ומשעשעת מה שגרם להרצאות לעורר עניין רב**
- **מעניינת, רהוטה, מצחיקה, פשוט כיף לבוא לשיעורים שלה**

דפנה מלמדת קורסי מבוא לתואר ראשון בכיתות מרובות סטודנטים. הכיתה הגדולה היא מאד הטרוגנית מבחינת הרקע של הסטודנטים. בדרך כלל בכיתה גדולה קשה יותר להניע תלמידים להשתתפות וקשה יותר לנהל דיונים שיהיו רלוונטיים למספר רב של משתתפים, תוך שמירה על הרצף ההגיוני של השיעור. מצד שני יש למספר הגדול של תלמידים פוטנציאל ליותר כיווני מחשבה ונקודות מבט שמהם התלמידים יכולים להגיע ולתרום לשיעור. בנוסף, בהוראה בכיתה גדולה יש לדעתה גם "מימד תיאטרלי" - מורה בכיתה גדולה יכול להרשות לעצמו להיות לפעמים יותר דרמטי, להכניס גורמים מעוררים.

אני באופן אישי אוהבת את הדיאלוג עם הכיתה הגדולה כי כדי לשמור על תשומת הלב של הסטודנטים צריך ללמד באנרגיה גדולה, זה מלהיב אך גם מעייף. אני חושבת שיש דמיון בין

מורה שמלמד בכיתה גדולה, במיוחד בקורס יסודי, לבין שחקן בתיאטרון במובן זה שהמרצה מלמד שוב את אותו השיעור, אך התלמידים היושבים בשיעור – מבחינתם זוהי פעם ראשונה. לכן השיעור צריך להיות מלהיב וחדשני. ההבדל הוא שאצל השחקן מדובר באותו טקסט עצמו ואילו אצלנו המרצים, הטקסט משתנה ואיננו נדרשים ולא צריכים לקחת על עצמנו דמות של מישהו אחר.

- להט הדיבור והתשוקה לתכנים שובים את הכתה במקצוע שגם כך הוא טעון ומעניין בצורה בלתי רגילה

אני באופן אישי מאד אוהבת ומוצאת שמאוד מלהיב ללמד את הסטודנטים בכניסה שלהם לעולם המשפט. אני מייחסת חשיבות רבה לעיצוב השקפת העולם המשפטית שלהם. הקורסים הגדולים הניתנים בשנים הראשונות הם הקורסים המעצבים ולכן אני אוהבת ללמד אותם. השלבים הראשונים הם הקריטיים ביותר, וכך זה הופך אותי להיות שותפה שלהם.

דפנה משתדלת בכל קורס שהיא מלמדת לתת ייצוג גם לשאלות התיאורטיות הגדולות של התחום בעולם ובעולם האקדמי, אבל באופן שתמיד יחזור לחברה הישראלית ולמשפט הישראלי. חשוב לה שהחומר יהיה רלוונטי לנושאים שעיימם הסטודנטים יתמודדו או יוכלו לתרום להם. זה בהחלט יכול להשפיע על תכנים של קורסים שהם קורסי יסוד. למשל, במשפט חוקתי מקובל שהקורס יהיה מבוסס על חלק מוסדי (מוסדות השלטון למיניהם) ועל הדיון בהגנה על זכויות אדם ואזרח (חופש הביטוי, חופש הדת וכדומה), אך לדעתה, אי אפשר ללמד בישראל קורס העוסק במשפט חוקתי מבלי להקדיש חלק נכבד ממנו לדיון החוקתי בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. זה נוגע בסוגיות כדוגמת חוק השבות, שפות וסמלים, מקרקעי ישראל ועוד.

- היא נותנת כלים מצוינים להבין את מבנה המשפט ואופי הפוליטיקה במדינת ישראל. יש לה יכולת להציג פסקי דין באופן מעניין ולתאר את התפתחות הפסיקה באופן בהיר ויפה דרך פסקי דין נבחרים
- החומר מועבר תוך שימת דגש על הערכים שבבסיס המשפט, ובכלל ניכרים במרצה להט ותחושת שליחות. בנוסף, יש שילוב טוב בין פסיקה מחד לבין דעתה של המרצה מאידך, בבחינת דע את המשפט הנהוג לפני שאתה מגבש דעתך באשר לשינוי
- המרצה מרחיבה בסוגיות והמענה לשאלות רציני ומועיל

אכן, תלמידים רבים ציינו לטובה את הקישורים לאקטואליה.

אני מאמינה שהתחומים שאנו עוסקים בהם בפקולטה קשורים לחיים עצמם. מהבחינה הזו במשפטים קל יותר לעסוק באקטואליה לעומת תחומים אחרים. הקישור לאקטואליה עוזר להבין את הרלוונטיות של המשפט. בתחומים שאני מלמדת הרלוונטיות אף מועצמת - מערכות היחסים שבין האזרח לשלטון, הביקורת על בית המשפט העליון ועל פסיקות בג"ץ והתנגדות לביקורת - דברים שבולטים בכלי התקשורת. בכל אלה אפשר לעשות שימוש בכדי להגיע להבנה יותר עמוקה של הנושאים שבהם אנו עוסקים. לפעמים דברים שהתרחשו שלא מכבר, בשנות ה-80, נתפשים כהיסטוריה בעיני התלמידים ולכן רצוי לבחור באירועים סמוכים יותר לחיים שלהם כך שהידע שיש להם לגבי אותם אירועים יכול להעשיר אותם בהבנת המורכבות של הנושא המשפטי הנלמד.

- מעוררת דיונים, מקשרת בין החומר למה שקורה במציאות
- קישרה את החומר הנלמד למציאות בישראל
- שיעור מרתק, מקיף, אקטואלי! המון ידע, נותנת תמיד תשובות מהרבה כיוונים
- מפתחת את נושאי הלימוד לתחומים אקטואליים ובכך מחברת אותנו יותר לחומר הנלמד.

מה דעתך על נגיעה בעמדות פוליטיות בשיעורים?

הקושי שקיים לעיתים הוא שהקירבה של הנושאים לחיים עצמם נוגעת בנימי רגש, בכאבים, או בהשקפות אידיאולוגיות מוצקות של הסטודנטים. אני חושבת שזה בלתי נמנע שהשיעור יעסוק

בנושאים שיש להם משמעות פוליטית משום שהמשפט כאמור עוסק בחיים. הדרך לנסות להתמודד עם זה היא הצגה של כל מגוון התשובות האפשריות. אני חושבת שתפקיד המורה היא לתת לתלמידים תחושה שכל עמדה מנומקת יש לה מקום בדיון. אני בדרך כלל משתדלת להציג במידת האפשר את הצד שלא יוצג בדיון במידה מספקת, ובמקרים מסוימים להצביע על חולשות או קושי בטיעון מסוים תוך השארת סימן השאלה במקומו להכרעה אישית של כל אחד ואחת. בעיסוק בבעיות אקטואליות אני משתדלת למתוח את קו הגבול שבין משפט ופוליטיקה. נכון שהמשפט מושפע מפוליטיקה ויש בו ביטוי לערכים, אבל עדיין חלק מההכשרה המשפטית הוא היכולת להבחין בין פוליטיקה נטו, ערכים או אידיאולוגיה לבין משפט כדיסציפלינה, גם אם היא בלתי ניתנת לניתוק מוחלט מהיבטים ערכיים.

כיצד את מצליחה לשלב מחקר עם הוראה בצורה כל כך מוצלחת?

מסייע לי שאני מלמדת נושאים שהם נושאי המחקר שלי. יש תהליך הזנה בין שני המישורים. יש דברים בהוראה שחשבתי עליהם גם לצורך המחקר. הצורך לרדת לשורשי סוגיה מסוימת בכדי להסביר לתלמידים יכול לתרום רעיונות למחקר. יש מתח בין השקעת האנרגיה בשני המישורים אך ברמה המהותית זהו מתח שיוצר היזון חוזר. המחקר יכול לתרום לחשיבה על נושאים שרצוי להציג בכיתה ומצד שני, חשיבה על נושאים לצורך הוראה יכולה לתרום למחקר בכך שמנסים להסביר בכיתה שאלה מסוימת.

מה את יכולה להמליץ למרצים אחרים?

אינני חושבת שצריך לתת המלצות. כל אחד צריך למצוא את הדרך שלו, את המידה שמתאימה לו. באופן כללי: חשוב למרצה להסביר לעצמו את הדברים שצריך להסביר לסטודנטים וחשוב שתהיה מידה של סובלנות וקבלה של תלמידים. דברים אלו יכולים להיות נקודת התחלה טובה.

לסיום, כמה ציטוטים נוספים, מאפיינים ביותר, שהוצאתי מתוך כמות עצומה של הערות מחמיאות מאוד של הסטודנטים בסקרי ההוראה של דפנה:

- דפנה מרצה מדהימה, יודעת לפרק פצצות רגשיות ופוליטיות ולדון בהן בצורה קרה.
- מרצה דגולה, מעוררת עניין, לימודים אקדמאיים לשמם!
- המרצה המקסימה והמעניינת שפגשתי. אינטליגנטית בצורה מדהימה, מעניינת, מסודרת ובמקביל, וזו הגדולה, היא פתוחה לכל הערה, שאלה ודיון. איך היא מצליחה לשלב בין שלל השאלות והדיונים לבין היכולת לחזור לקו השיעור? רק האבולוציה יודעת. תודה לך פרופ' ברק ארז, השארת בי רצון להישאר בפקולטה.

נכתב על ידי:

שרה מירון ונירה חטיבה,

דצמבר 2010